

UNIwersYTET
LUDOWY
IGNACEGO
SOLARZA
I JEgo
WYCHO-
WANKOWIE

Lucjan
Turowski

SPIS TREŚCI

PRZEDMOWA	7
SŁOWO OD AUTORA	11
HISTORIA UNIwersYTETÓw LUDOWYCH W DANII I W POLSCE	22
KONCEPCJA UNIwersYTETU LUDOWEGO IGNACE- GO SOLARZA A WZORY DUŃSKIE	53
DZIAŁALNOŚĆ UNIwersYTETU LUDOWEGO IGNA- CEGO SOLARZA W SZYCACH I GACI PRZE- WORSKIEJ	74
Ignacy Solarz i jego działalność społeczna i peda- gogiczna	74
Zofia Solarzowa i jej działalność pedagogiczna	85
Współpracownicy pedagogiczni Zofii i Ignacego So- larzów	92
Charakterystyka demograficzna i społeczna aktyw- ność uczestników kursów	101
Ogólna charakterystyka programu zajęć	115
Formy pracy dydaktyczno-wychowawczej (wykład; zebranie dyskusyjno-samokształceniowe; „teatr z głowy”; niedzielne głośne czytanie; wycieczka)	124
Wychowanie do spółdzielczości	156
Współpraca ze środowiskiem	159
Wychowanie internatowe	162
Samorząd słuchaczy	168
Ogólna ocena systemu dydaktyczno-wychowawczego	172
WYCHOWAWCZA FUNKCJA UNIwersYTETU LUDO- WEGO IGNACEGO SOLARZA W OPINII WY- CHOWANKÓw I W OPINII SPOŁECZNEJ	175

LOSY SPOŁECZNE WYCHOWANKÓW UNIWERSYTE- TU LUDOWEGO IGNACEGO SOLARZA W POL- SCE KAPITALISTYCZNEJ, W CZASIE WOJNY I W POLSCE LUDOWEJ	199
WKŁAD IGNACEGO SOLARZA DO KULTURY NARO- DOWEJ	221
ANEKSY	229
BIBLIOGRAFIA	251

PRZEDMOWA

Co zostaje w nas z pracy wychowawców, co im zawdzięczamy? Co z trudów wychowania w okresie młodości zostało w osobowości człowieka dojrzałego? Analizując wielką postać historyczną stawiamy nieraz pytanie, kto był jej nauczycielem, zakładając oczywiście, że wychowawca ten wywarł wpływ na charakter ucznia. W badaniach dr L. Turowsa, których rezultatem jest niniejsza praca, nie chodzi o jednego człowieka, lecz o dużą grupę i to zwykłych ludzi, którzy — mając za sobą niepełną, rzadziej zaś pełną szkołę powszechną — kształcili się od 4 do 5 miesięcy przed wieloma laty pod kierunkiem wybitnego wychowawcy, inż. I. Solarza, w internatowym uniwersytecie ludowym.

Już we wstępnych badaniach dr Turows ustalił, że Solarz był wychowawcą postępowym, że nie miał racji Jan Aleksander Król, który przed laty oskarżał gackiego wychowawcę o reakcyjność. Autor stawia w swej pracy doniosłe pytanie: jak wychowankowie radykalnego uniwersytetu ludowego sprzed 1939 r. odnieśli i odnoszą się do polityki, gospodarki i kultury w Polsce Ludowej w związku z rewolucyjnymi zmianami, które zachodziły poczynając od 1945 r.? Odpowiedź brzmi pozytywnie: wychowankowie Solarza i jego zespołu oświatowego, zyskawszy w jego uczelni

pełną świadomość klasowo-chłopską, postawę radykałów i patriotów oraz zdobywszy podwaliny pod budowę naukowego poglądu na świat, stali się czynnymi i wiernymi obywatelami Polski Ludowej, więcej — w pracach gospodarskich, społecznych i kulturalnych nowego porządku przodują.

Ustalenie tego faktu przez dra Turosa ma dużą wagę dla wyjaśnienia szerszej i podstawowej kwestii. Chodzi mianowicie o tworzenie w naszym kraju początków instytucji socjalistycznych, które oczywiście mają ogromne znaczenie dla kształtowania nowej osobowości. Badania wyraźnie odsłoniły konstruktywne działanie sojuszników pracujących w pierwszych już latach niepodległości obok lewicy społecznej. Budowę kultury socjalistycznej trzeba zapisywać u nas na rachunek nie tylko marksistów, lecz także radykałów takich, jak wychowankowie inż. Solarza i jego współpracowników.

Autor postanowił przedstawić prawdziwy obraz wymienionego uniwersytetu ludowego jako instytucji wychowawczej i obraz faktycznej roli społecznej, jaką pełnią wychowankowie tej placówki u nas po 1945 r. Ponieważ postawił sobie takie zadanie, musiał więc w pracy opisać dwie sprawy z sobą związane. Jedna jest historyczna, tyczy się okresu sprzed 1939 r., druga ma na uwadze wychowanków dziś żyjących jako ewentualnych nosicieli wartości moralnych, zaszczerpionych przez Solarza. Wobec braku pełniejszych udokumentowanych badań historycznych nad dziełem Solarza nie można było innym sposobem określić wychowawczej roli jego placówki.

Pierwsze rozdziały pracy opisują i szczegółowo analizują organizację, program, system i metody uniwersytetów ludowych w Szycach i Gaci przed 1939 r. na tle ówczesnych stosunków społecznych, politycznych,

gospodarczych i kulturalnych. Dla jej napisania autor przestudiował odpowiednią literaturę (druki zwarte i czasopisma), programy oświatowe oraz przebadł archiwa państwowe, społeczne i prywatne. Poszukiwania te przyniosły ciekawe rezultaty. Dokumenty archiwalne, w postaci na przykład sprawozdań starostów, wojewodów i policji, pozwoliły autorowi na ściślejsze określenie charakteru społecznego placówki Solarza. Całość zaś badań w tej części umożliwiła dokładne odtworzenie systemu wychowawczego i wyodrębnienie składników talentu pedagogicznego Solarza, wielkiego wychowawcy młodzieży wiejskiej.

W końcowych rozdziałach Autor zastanawia się nad trwałością wpływu wychowawczego omawianej placówki. Jak pisze dr Turowski — „[...] badania usiłują wyjaśnić, w jakim stopniu aktualne zaangażowanie społeczne wychowanków uniwersytetu ludowego Solarza jest rezultatem trwałości wpływów wychowawczych tej instytucji, racjonalności i postępowości programu i systemu wychowawczego”. W tym zakresie pracy jako metodę zastosował obserwację uczestniczącą i wywiady. W sumie przez 120 dni Autor przebywał na wsi, głównie rzeszowskiej, w środowisku wychowanków uniwersytetu ludowego, wyjeżdżając z gacakami w pole, biorąc udział w zebraniach kółek rolniczych, uczestnicząc w pogawędkach sąsiedzkich, w zabawach itp.

Pracując tym sposobem Autor poznał dobrze wychowanków Solarza, stwierdził i określił ich żywe uczestnictwo w gospodarce, polityce i kulturze Polski dzisiejszej. I w swej oryginalnej książce wyjaśnił wychowawczą funkcję tej placówki oświatowej, która w tym niedawnym czasie należała do przodujących.

Temat, który dr Turowski podjął, jest trudny, bo historyczny i współczesny zarazem. Wymagał wielkiego

nakładu sił badawczych. Cechą dominującą Autora jest sumienność i odpowiedzialność, wyrażająca się w dążeniu do bezpośredniego widzenia, oglądania i badania. Toteż wszystko, co można było, Autor odszukał, sprawdził osobiście, zbadał. Przykładem może być krótki rozdział o uniwersytetach ludowych w Danii. Ponieważ inż. Solarz był dwukrotnie w ojczyźnie uniwersytetów ludowych w Danii, i dr Tuross tam pojechał, aby je obejrzeć i napisać o nich dokładnie. Można powiedzieć, że przez swe rzetelne badania znalazł się on wśród najlepszych znawców oświatowych uniwersytetów internatowych. Osiągnął to m. in. przez studia nad literaturą. Bibliografia, zamieszczona na końcu pracy, zawiera liczne pozycje, wśród nich pozycje angielskie, duńskie i niemieckie. Olbrzymia większość polskich tytułów i wszystkie obce tyczą się uniwersytetów ludowych. Jest to najobszerniejsze u nas zestawienie literatury na ten temat.

Autor przygotował swą rozprawę o Solarzu i jego wychowankach w Zakładzie Teorii Oświaty Dorosłych Uniwersytetu Warszawskiego. Praca dra Turossa wnosi wiele cennego materiału i wzbogaca pokaźnie wiedzę andragogiczną o ciekawą, nie zbadaną dotąd problematykę.

Kazimierz Wojciechowski

Warszawa, 15 II 1970

SŁOWO OD AUTORA

Podając próbę pedagogicznej analizy społeczno-wychowawczych funkcji uniwersytetu ludowego kierowanego przez Solarza, byłem w pełni świadomy trudności metodologicznych, jakie kryje w sobie dążenie do precyzyjnego naukowo ustalenia efektów wychowawczego oddziaływania nieistniejącej już placówki kulturalno-oświatowej. Zdawałem sobie sprawę z tego, że poznanie rezultatów wychowawczych uczelni, wyrosłej z autentycznego ruchu społecznego młodzieży wiejskiej, pragnącej przełamać bariery elitarnego systemu oświatowego, może być zrealizowane jedynie przez analizę świadectw historycznych i badanie losów oraz opinii wychowanków tej uczelni.

Musiałem przeto dotrzeć bezpośrednio do osób będących dziś żywym świadectwem wielkiej społecznej roli i niezwyklej skuteczności, siły oraz trwałości oddziaływania instytucji oświatowej, która pracowała w tak niesprzyjających warunkach politycznych i społecznych.

W toku bezpośrednich kontaktów, rozmów i dyskusji, w warunkach wywiadu i obserwacji uczestniczącej zdołałem zebrać informacje, stanowiące źródło wiedzy o różnorodnym i niezwykle twórczym udziale wycho-

wanków uniwersytetu ludowego Solarza w radykalnym ruchu społecznym i w życiu kulturalnym środowisk lokalnych. Im głębiej docierałem do tej warstwy informacji biograficznych i historycznych, która odkrywała przede mną losy wychowanków uniwersytetu Solarza, tym lepiej widziałem ich pełne ideowej żarliwości zaangażowanie w walce społecznej, ich spontaniczny pęd do oświaty i awansu, ich ofiarny i bohater-ski udział w ruchu oporu. Im głębiej odczytywałem demokratyzm i humanizm tworzonej przez nich kultury współżycia społecznego, tym bardziej rosło we mnie pragnienie, aby odkryć i opisać „tajemnicę” sukcesów wychowawczych Solarza oraz jego uniwersytetu. Chciałem także wyjaśnić, jakie czynniki, mechanizmy i siły przyczyniły się do uformowania tak twórczych, aktywnych, radykalnych i uczciwych ludzi.

Nurtowało mnie pytanie, czy niezwykle — jeśli brać pod uwagę ówczesne warunki (gospodarcze, społeczne, polityczne i ustrojowe) — rezultaty wychowawcze były przede wszystkim wynikiem wpływu osobowości Solarza, czy też skutkiem zastosowania właściwego systemu wychowawczego.

Wyjaśnienie tej kwestii wydawało mi się o tyle interesujące, że mogło być pomocne w prawidłowym kształtowaniu modelu i stylu funkcjonowania tego typu placówek w Polsce Ludowej.

Uniwersytet Ignacego Solarza odegrał dużą rolę historyczną w procesie rozwoju i zaangażowania w walkę o postęp społeczny ruchu ludowego. Na tle ówczesnych — przeważnie prosanacyjnych i klerykalnych — uniwersytetów ludowych stanowił on bez mała wyjątek. W świadomości kulturalnej potomnych mierzony był jednak zbyt często fałszywą miarą.

To fałszywe historycznie odczytanie tradycji uniwersytetów ludowych okresu dwudziestolecia międzywojennego przyczyniło się również do powstania nieprawdziwej oceny dorobku politycznego i pedagogicznego Ignacego Solarza.

W tej sytuacji narodziła się potrzeba pełnowartościowego, zgodnego z założeniami współczesnej metodologii badań andragogicznych* i historycznych, odczytania i przewartościowania tradycji Solarzowej. Należało zrewidować stosunek do jego poglądów i poczynań, przezwyciężyć mit o identyczności działania Solarza z kierunkiem większości ówczesnych prawniczo zorientowanych uniwersytetów ludowych. Potrzeba ta wydawała się tym bardziej pilna, że w literaturze naukowej nie ma większych opracowań, monografii czy analiz, które by tradycję Solarzową ukazywały we właściwym świetle. Prace dotychczasowe mają charakter bądź przyczynkowski, fragmentaryczny i powierzchowny, bądź też odzwierciedlają jednostronnie wyobrażenia o ideologii i funkcji społeczno-wychowawczej uniwersytetu Solarza.

Z tych względów podjąłem decyzję opracowania monograficznego społeczno-wychowawczej funkcji tej placówki. Ma ono stanowić możliwie obiektywne, w sposób uzasadniony i udokumentowany ujęte przedstawienie rzeczywistych zasług i skutków społecznych działalności Solarza oraz jego uniwersytetu.

W Zakładzie Teorii Oświaty Dorosłych Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Warszawskiego znalazłem życzliwą opiekę naukową; atmosfera ta pomogła mi bardzo w pracy i stanowiła dodatkową zachętę do podjęcia badań nad tym zagadnieniem, tak ważnym

* Andragogika (pedagogika dorosłych) — teoria oświaty i wychowania dorosłych.

dla rozumienia kultury wsi w Polsce kapitalistycznej i kontynuacji jej postępowych nurtów w Polsce Ludowej. Również moje osobiste kontakty z ruchem wiciowym odegrały ważną rolę.

W pracy starałem się przedstawić związek między systemem wychowawczym uniwersytetu ludowego Solarza a przydatnością i funkcjonowaniem społeczno-zawodowym wychowanków i to zarówno w okresie międzywojennym, jak i w okresie Polski Ludowej. Chciałem wyjaśnić, w jakiej mierze uniwersytet — pojmowany jako społeczna instytucja wychowawcza — kształtował zainteresowania, aspiracje i aktywność społeczną absolwentów.

Badania wyjaśniają, w jakim stopniu aktualne zaangażowanie społeczne wychowanków jest rezultatem trwałości wpływów wychowawczych tej instytucji, racjonalności i postępowości programu i systemu wychowawczego Ignacego Solarza oraz jego kultury pedagogicznej.

Trwałość oddziaływania tego systemu wychowawczego była uwarunkowana zapotrzebowaniem społecznym, określonym sytuacją ruchu ludowego w Polsce kapitalistycznej, na radykalnego i zaangażowanego w walkę o postęp działacza. System Solarza odpowiadał na to zapotrzebowanie polskiej wsi. Uniwersytet Solarza stanowił instytucjonalne i programowe urzeczywistnienie emancypacyjnych dążeń ówczesnej młodzieży wiejskiej. Solarz dzięki swej niezwyklej, urzekającej prostotą i głębią myśli, wybitnej osobowości pedagoga i działacza ludowego stworzył warunki do zrealizowania marzeń tej części młodzieży wiejskiej, która w walce społecznej i nauce odnajdywała sens życia. Twórca uniwersytetu ludowego stał się dla niej przywódcą duchowym i wzorem osobowym.

Długość kursów w warunkach internatowej uczelni, system organizacyjny, metodyka pracy i zasady rekrutacji uczestników — to również ważne wyznaczniki społecznej efektywności i obiektywnej przydatności instytucji oraz systemu wychowawczego.

Aspiracje kulturalne i polityczne słuchaczy były formowane przez ówczesne warunki społeczne. Solarz dzięki swemu talentowi nadawał tym aspiracjom kierunek, siłę napędową i dynamikę rozwojową.

Postawy społeczne są uwarunkowane działaniem wielu różnorodnych czynników: sytuacją społeczno-historyczną, tradycją rodzinną, wychowaniem szkolnym, wpływem środowiska pracy i środowiska koleżeńskie-go. Dodatkowym czynnikiem warunkującym poglądy i zachowanie społeczne wychowanków uniwersytetu ludowego było oddziaływanie wychowawcze placówki i Solarza. Wyodrębnienie siły, zakresu i specyfiki tego oddziaływania zostało w pracy przeprowadzone tylko w pewnym stopniu z uwagi na integralny charakter czynników warunkujących proces tworzenia się postaw. Pragnąc ten proces wyjaśnić, przyjąłem, że istnieje związek między treściami ideowymi i naukowymi programu wychowawczego uniwersytetu Solarza a świadomością polityczną i zachowaniem społecznym jego wychowanków w warunkach Polski Ludowej; między procesem radykalizacji społecznej ruchu ludowego w Polsce a rozwojem aspiracji społeczno-kulturalnych młodzieży wiejskiej, przychodzącej do uniwersytetu ludowego w okresie międzywojennym. Wielki ówczesny proces politycznego i emancypacyjnego ruchu młodochłopskiego wpływał na postawy młodzieży wiejskiej. Postawa społeczna młodzieży wiejskiej była wyrazem zmian zachodzących w całej klasie chłopskiej; skuteczność oddziaływania uniwersytetu ludowego Solarza była uwarunkowana charakterem i poziomem

aspiracji społeczno-kulturalnych młodzieży, systemem wychowawczym oraz twórczą osobowością Solarza.

W badaniach przyjąłem założenia, że podstawowym źródłem informacji są wytwory wychowanków, jak np. zapisy zajęć, oraz dokumenty tego typu, jak: program wychowawczy uniwersytetu, materiały z zajęć słuchaczy na uniwersytecie i w Związku Szycaków i Gacaków, listy, protokoły, spisy słuchaczy, sprawozdania z działalności uniwersytetu ludowego, dokumenty ruchu ludowego i wiciowego, informacje o uniwersytecie ludowym ze sprawozdań policji, starostów i wojewodów — z ich korespondencji urzędowej, informacje kleru w artykułach i wydawnictwach, pisane informacje świadków działalności Solarza, publikacje i przemówienia Zofii i Ignacego Solarzów, sprawozdania z sesji, poświęconych uniwersytetowi ludowemu, wydawnictwa książkowe i inne materiały. Dokumenty te są materiałami źródłowymi.

Wytwory i dokumenty stanowią obiektywne fakty społeczne i mogą być weryfikowane. Przy weryfikowaniu ich posłużyłem się metodą wywiadu i obserwacji uczestniczącej.

Uzyskałem odpowiedzi od 156 wychowanków uniwersytetu ludowego, co stanowi 15,5% całej liczby wychowanków (w Szycach i Gaci było 957 słuchaczy i 50 wolnych słuchaczy, razem więc było 1007 słuchaczy).

Przyjąłem następujące kryteria doboru respondentów: po pierwsze — przedstawiciele możliwie wszystkich kursów; po drugie brałem pod uwagę wykonywany zawód, a więc rolnicy stanowili prawie 66% (102 osoby), zawody pozarolnicze — 34% (54 osoby). Odpowiada to mniej więcej ogólnej strukturze zawodowej wszystkich 1007 wychowanków. Po trzecie uwzględnia-

łem miejsce zamieszkania (powiaty południowe, centralne, północne).

Poza tym przeprowadziłem — dla porównania — wywiady z 17 absolwentami innych uniwersytetów ludowych i 15 osobami, przedstawicielami instytucji społecznych i organizacji, które obserwują codziennie działalność społeczną i pracę zawodową badanych, oraz z 25 współpracownikami Ignacego Solarza, działaczami ruchu ludowego i robotniczego, jak również z działaczami oświaty i kultury, którzy znali eksperyment pedagogiczny Solarza.

Łącznie przeprowadziłem 213 wywiadów. Dzięki nim i wykorzystując również kompletny spis słuchaczy udało mi się uzyskać informacje prawie o wszystkich wychowankach Solarza (żyjących i zmarłych).

Odpowiedzi wychowanków Solarza potraktowałem jako dokument ich przeżyć i poglądów, zmodyfikowanych oczywiście późniejszymi doświadczeniami społecznymi, widzianymi z perspektywy aktualnego zasobu wiedzy oraz obecnej sytuacji życiowej respondentów. Brałem również pod uwagę ich skłonność do idealizowania czasów młodości.

Doszedłem do wniosku, że sytuacje, treści i bodźce charakterystyczne dla warunków, w jakich funkcjonował uniwersytet Solarza, były tak niepowtarzalne i osobliwe, że w biografii wychowanków pozostawiły swoisty ślad w postaci poglądów, postaw i aspiracji.

Konfrontacja wypowiedzi żyjących, zaangażowanych w życie społeczne wychowanków z utrwalonymi w dokumentach współczesnych Solarzowi ocenami tej placówki — pozwoliła mi na dokonanie zabiegu weryfikacji prawdziwości tych wypowiedzi.

W okresie od 1961 do 1965 roku przebywałem w środowisku wychowanków uniwersytetu ludowego

łącznie przez 120 dni i stosowałem obserwację uczestniczącą. Wyjeżdżałem np. w pole z wychowankami, brałem z nimi udział w zebraniach kółka rolniczego, w sąsiedzkiej pogawędce, w zabawie tanecznej itd. Chciałem w ten sposób ustalić, jakimi ludźmi są oni na co dzień. Metoda ta okazała się bardzo użyteczna przy weryfikowaniu materiałów uzyskanych w inny sposób.

Ponadto prowadziłem jeszcze badania na terenie Danii. Odwiedziłem tam osiem współczesnych uniwersytetów ludowych, studiując ich archiwa (odwiedziłem uniwersytety ludowe w Hølsinger, Krogerup, Haslev, Rødding, Hørning, Holbaek, Roskilde, Askov).

W Askov np. znajdują się rękopisy niektórych prac Grundtviga. Ignacy Solarz nawiązywał w swojej praktyce wychowawczej do koncepcji pedagogicznych Grundtviga i Kolda, których dorobek poznał m. in. dzięki pobytowi w Danii.

Z uwagi na historyczny rodowód koncepcji programowej i metodycznej Solarza badania moje w Danii okazały się bardzo pożyteczne. Uzyskałem od 1119 uczestników kursów na duńskich uniwersytetach ludowych — w dużym stopniu córek i synów również wychowanków UL — cenne odpowiedzi na pytania ankiety.

Zastosowanie kilku metod i technik badawczych do tak złożonej i trudnej problematyki było konieczne. Zebrany materiał informacyjny wyjaśnił społeczno-wychowawcze funkcje uniwersytetu ludowego, kierowanego przez Solarza, i umożliwił weryfikację hipotez badawczych.

W analizie interpretacji zebranych faktów przyjąłem zasadę prawdopodobieństwa istnienia trwałych związków między obecnymi — kształtowanymi w toku życia

osobistego — postawami i poglądami wychowanków a treścią i siłą oddziaływania wychowawczego uniwersytetu ludowego. Przynajmniej w pewnych zakresach prawdopodobieństwo istnienia tych związków jest duże. Np. w postawach i poglądach wychowanków stwierdziłem silne aspiracje samokształceniowe. W dużym stopniu są one rezultatem oddziaływania wychowawczego uniwersytetu Solarza. Wskazuje na to zarówno program, jak i atmosfera wychowawcza tej placówki. Oczywiście nie jest wykluczone, że analizowane przykładowo jako skutek oddziaływania wychowawczego tendencje samokształceniowe są również rezultatem oddziaływania innych czynników tego typu, jak: wzory kulturowe, potrzeby awansu, skłaniające do intensywnego uprawiania samokształcenia. Tej ewentualności nie odrzucam, lecz uważam, że oddziaływanie wychowawcze placówki miało również wpływ na formowanie się takich potrzeb i aspiracji.

Dla badaczy współczesnych zjawiskiem szczególnie interesującym jest właśnie siła oddziaływania wychowawczego uczelni Solarza. Placówka ta umiała przewyciężyć różnego typu trudności i wywrzeć nieprzemijający wpływ na poglądy oraz postawy uczestników kursu „zarażając” ich ideałami postępu.

Wyjaśnienie tego zjawiska wymaga uwzględnienia zarówno czynników natury obiektywnej, jak i subiektywnej. Z pewnością decydującą rolę odegrał tu związek placówki Solarza z ruchem ludowym i wieciowym.

Do zakładu Solarza przychodziła młodzież posiadająca już rozbudzone potrzeby intelektualne i pragnąca przynajmniej na kursie uzyskać niezbędną wiedzę. Do placówki Solarza przychodziła przeważnie ta młodzież, która szukała argumentów potrzebnych jej do walki o demokratyzację i postęp społeczno-gospodarczy wsi;

ta młodzież, która nie chciała się pogodzić z losem pokoleń skazanych przez ustrój kapitalistyczno-obszarniczy na wegetację i zaściankowość.

Placówka Solarza wychodziła naprzeciw aspiracjom tej młodzieży.

Do pracy, która stanowi pierwsze skromne studium badawcze poświęcone działalności i poglądom Ignacego Solarza, dołączyłem obszerną bibliografię. Bibliografia ta obejmuje zarówno pozycje napisane przez Solarza, jak też liczne opracowania, wspomnienia i artykuły publicystyczne charakteryzujące dorobek ideowy i pedagogiczny kierownika uniwersytetów ludowych. Załączenie stosunkowo obfitej bibliografii wydawało się wskazane z wielu powodów. Przede wszystkim dlatego, że jest to pierwsza w Polsce tego typu bibliografia, która obejmuje tak duży wybór dorobku pisarskiego publicystów i naukowców, działaczy i polityków, poświęconego działalności oświatowej Solarza.

Umieszczenie tak obszernego zestawu bibliograficznego wydawało mi się uzasadnione również z tych względów, że zbiór ten może zachęcić do solidnego przestudiowania prac poświęconych Solarzowi tych wszystkich, dla których twórca uniwersytetów ludowych w Szycach i Gaci stanowi po dziś dzień żywą wartość i aktualne źródło inspiracji pedagogicznej.

Korzystając z okazji pragnę w tym miejscu przekazać wyrazy serdecznej wdzięczności Panu Profesorowi Doktorowi Kazimierzowi Wojciechowskiemu, kierownikowi Zakładu Pedagogiki Dorosłych Uniwersytetu Warszawskiego, za szczególnie dużą pomoc i życzliwą zachętę do podjęcia i przeprowadzenia badań, których przedmiotem była tradycja oświatowa i spuścizna Ignacego Solarza.

Chciałbym również złożyć szczerze podziękowanie Panu Profesorowi Doktorowi Stefanowi Ignarowi za szczególnie wnikliwe i doskonalące kształt tej pracy uwagi. Składał także wyrazy najgłębszej wdzięczności Panu Profesorowi Doktorowi Aleksandrowi Kamińskiemu za recenzję, która w znacznym stopniu umożliwiła mi pełniejsze i bardziej prawdziwe ukazanie współczesnym pokoleniom Polaków pięknej postaci i działalności Ignacego Solarza. Wspominam również z wdzięcznością wielką pomoc, jaką mi okazał nieżyjący już Profesor Doktor Tadeusz Pasierbiński.

Pragnę również podziękować Panu Doktorowi Janowi Borkowskiemu i Panu Magistrowi Janowi Makarukowi za cenne uwagi krytyczne, dzięki którym mogłem na postać i działalność Solarza spojrzeć z perspektywy historycznej i bardziej sprawiedliwie ocenić wkład tego myśliciela i pedagoga do polskiej kultury.

Lucjan Turowski